

In memoriam

Laatre ristipedajas

Marju Kõivupuu

Ei juhtu sageli, et uurija on sajanditevanuse kombe lõpliku hääbumise tunnistajaks. Ma pole ka kunagi varem näinud puule välja antud surmatunnistust, konarliku vanainimesekäega valgele paberiribale püüdliselt kirjutatud lakoonilist teksti: **Ristipettai 2 on ära surnud. 1. 07. 2001.** Metsvabarnaoksad oli veel värsked, murtud äsja siitsamast metsa alt ja kinnitatud sama punase maalriteibiga, millega paberiribagi tihedalt ümber lõplikult kuivanud puutüve. Tammelehe kujutisega puutahvlike, mis nõukogude ajal märkis, et pühapuu on looduskaitse all, oli aastat viis tagasi puu juurtele põrmuks pudenenud, uue panemist ei peetud vististi vajalikuks. Riikliku looduskaitse aluse puu juurde ei juhatanud kümmekond aastat tagasi ükski turismibrošüür.

Surmatunnistus Laatre ristipedajale. Foto M. Kõivupuu 1.07.2001

Laatre ristipedajas 1.07.2001. Foto T. Torp

<http://haldjas.folklore.eetagused/nr16/kqivupuu.pdf>

Pühapuule mälestussideme kinnitaja pidi olema mõnikümend minutit enne mind sedasama Keeni-Laatre käänulist kruusateed pidi kalmistule tõtanud, sest Sangaste kihelkonna Laatre kalmistupäeva peeti juulikuu esimesel pühapäeval, ristipedaja surmapäevaks märgitud 1. juulil. Kalmistupäeva on Eestis tähistatud pisut rohkem kui 170 aastat (Sild, Salo 1995: 113). Kadunu mälestuseks puule ristilõikamise tava aga on tunduvalt vanem, vanimad kirjalikud teated ristipuudest ulatuvad 17. sajandisse (vt. Kõivupuu 1996, 1997, 1998, 1999).

Laatre kalmistule on maetud minu isa emapoolne suguvõsa, ristid nende *hinge ülenduseks ja elavatele inimestele mälestuseks* lõigati selle sama ristipedaja, hariliku männi, tüvesse. Käigid ristipuu juurde olid mu harvade kalmistulkäikude lahutamatu osa, viimastel aastatel juba sellepärastki, et vaadata, kuidas vanal hingepuul tervisega lood on. Laatre ristipedajas oli vanima elav ristipuu, mida kirjeldas juba Matthias Johann Eisen oma raamatus “Esivanemate ohverdämised” (esmatrükk 1919 aastal):

Laatres kasvab kirikutee ääres suur pedajas, koor riste täis lõigatud. Surnut pedajast mööda viies lõigati vanasti ikka rist pedaja koore sisse, kodukäija kojutulemise takistamiseks (Eisen 1996: 57).

Eisen kirjeldab ristide lõikamist puu tüvesse kui vana ja hääbunud kommet. Traditsiooni mittetundvate ja/või ainult aastakümnete tagustele arhiiviüleskirjutustele tuginevate uurijate töös tuleb sedalaadi lähenemist ikka ette. Igatahes veel aastajagu päevi tagasi oli vana pühapuu tüvesse värskeid riste uuristatud.

Kui palju ristimärke tegelikult ristipedajasse lõigatud oli, seda ei saa enam kunagi teada, sest puu on suure osa oma korbast põrmu kukutanud. Paar aastat tagasi õnnestus mul maast meeter kuue-seitsmekümne sentimeetri kõrguseni lugeda kokku umbkaudu paarsada risti. Aga riste oli männi tüvi tihedalt täis umbes kolme meetri kõrguseni. Surnut Laatre kalmistule saates võtsidki viimastel aastatel peielised redeli ühes või seisid üksteise õlgadele, et ülalpool puutüves leida vaba pinda uue ristimärgi tarvis.

Mis saab kuivanud ristipuust edasi? Võimalik, et ta saetakse lihtsalt maha, sest omatahtsi hääbudes võib ta autodele ohtlikuks osutada. Kes tõstab käe ja sae vanadusse surnud puu vastu, kuhu on põlistatud sealtnurga lahkunute hinged? Rahvauskumuste kohaselt tabab ristipuu mahalõikajat õnnetus, halvemal juhul võib

ta koguni oma elu kaotada. Kas ja millisena kinnistub põlispuuga seotud pärimus kohaliku rahva suulisse mällu, sellele annab arutust aeg. Üks on aga kindel – Laatre kalmistuteel sellist puud enam pole, kuhu kasvõi lihtsalt vana kombe pärast riste lõigata. Juba üksnes sel lihtsal põhjusel, et ühtki sobilikku mäнди-kuuske teeveeres ei kasva ning inimasustuski on sealkandis aastatega jäänud üha hõredamaks. Mis peatähtis – kalmistuteel puudub n.-ö elav eeskuju. Olen veendunud, et ristilõikamise tava säilitas Kagu-Eesti külaühiskonnas sealsele elulaadile iseloomulik jäljendamistarve, mis omakorda on tihedalt seotud sotsiaalse kontrolliga – toimitakse nii, nagu alati on toimitud, ka sellisel juhul, kui kombe täitmine täitjate endi meelest arusaamatu või tarbetu tundub. Nii ka ristilõikamisega – kes söandaks jätta rituaali sooritamata, kui lahkunu viimane tee viib mööda ristimetsatukast või suurest küla ristipuust.

Inimestel on elukäigust kõneldes kombeks öelda, et igaüks peab oma risti kandma. Laatre ristipedaja tüvi kandis inimeste eluriste, vaiku tilkuvaid haavaarme oma tüvel, kuni hääbus vaikselt aastatuhande vahetusel. Ristipuude ahas levila Eestimaa kagunurgas tõmbub tasahilju üha koomale...

3.07. 2001 Tallinnas

Kirjandus

- Eisen, Matthias Johann 1996. *Esivanemate ohverdamised*. Tallinn.
- Kõivupuu, Marju 1996. Ristipuud Lõuna-Eesti matusekombestikus. *Mäetagused* 1&2, lk 55–74. (<http://haldjas.folklore.ee/tagused>)
- Kõivupuu, Marju 1997. Ristipuud Lõuna-Eesti matusekombestikus. *Akadeemia* 1, lk. 35–61.
- Kõivupuu, Marju 1998. Some Archaic Traits in the Contemporary Burial Customs in Southeast Estonia. *Studies in Folklore and Popular Religion*. Vol 3. Tartu, lk 23–40.
- Kõivupuu, Marju 1999. Perifeerset Võrumaa matmiskombestikus. *Läänemeresoome keele- ja kultuuriperifeeriad*. Õdagumeresoomõ keele- ja kultuuriveeremaaq. Võro, lk 282–297.
- Sild, Olaf & Salo, Vello 1995. *Lühike Eesti kirikulugu*. Tartu.